

MATEUSZ MATANIAK
(Kraków)

Rada Administracyjna Miasta Krakowa i Jego Okręgu. Z dziejów XIX-wiecznej administracji krakowskiej

Verwaltungsrat der Stadt Krakau und Ihres Umkreises.
Aus der Geschichte krakauer Verwaltung im 19. Jahrhundert

The Administrative Council of the City of Kraków and Its Region. From the history of the 19th-century Kraków administration

1. Źródła i literatura przedmiotu 2. Likwidacja Wolnego Miasta Krakowa 3. Administracja Tymczasowa Cywilna. 4. Powstanie i działalność Rady Administracyjnej Cywilnej. 5. Wiosna Ludów w Austrii. Wacław Zaleski gubernatorem Galicji. Reorganizacja Rady Administracyjnej. 6. Nowa struktura administracji publicznej. 7. Zasady organizacyjne Rady Administracyjnej. Obsada stanowisk. 8. Zarobki urzędników. 9. Zakres terytorialny władzy Rady.

1. Quellen und Literatur; 2. Auflösung der Freien Stadt Krakau; 3. Vorläufige Zivilverwaltung; 4. Ersterung und Tätigkeit des Zivilverwaltungsrates; 5. Völkerfrühling in Österreich. Wacław Zaleski zum Gouverneur Galiziens. Umgestaltung des Verwaltungsrates; 6. Neue Struktur der öffentlichen Verwaltung; 7. Organisationsregeln des Verwaltungsrates. Stellenbesetzung; 8. Löhne der Beamten; 9. Territoriale Zuständigkeit des Rates.

1. Sources and literature on the subject. 2. Liquidation of the Free City of Kraków. 3. Temporary Civilian Administration. 4. The origin and activity of the Civilian Administrative Council. 5. The Spring of Nations in Austria. Wacław Zaleski becomes the governor of Galicia. Reorganisation of the Administrative Council. 6. New structure of public administration. 7. Principles governing the organisation of the Administrative Council. Filling the posts. 8. Remuneration of civil servants. 9. The area under the Council's authority.

1

1.1. Losy funkcjonującej w XIX-wiecznym Krakowie Rady Administracyjnej przedstawiono na podstawie źródeł archiwalnych, przechowywanych w Oddziale III Archiwum Państwowego w Krakowie¹. Podstawowe znaczenie mają: Obwiesz-

¹ Przegląd materiałów z Archiwum Państwowego w Krakowie, dotyczących Wolnego Miasta Krakowa i okresu tuż po jego likwidacji, zawiera praca S. Pańkow, *Archiwum Wolnego Miasta Krakowa*, „Archeion”, t. XXII, 1954, s. 103–129; zob. również A. Kielbicka, *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951*, „Biblioteka Krakowska” (dalej: BK) nr 130, Kraków 1993, s. 251–252 oraz A. Kamiński, *Okres rewolucyjny 1846–1849 w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie*, „Archeion”, t. XVIII, 1948.

czenie Gubernatora Galicji z 14 października 1848 roku, dotyczące reorganizacji Tymczasowej Rady Administracyjnej Okręgu Krakowskiego i ustanowienia Komisarza Rządowego², oraz skierowane do Rady Administracyjnej Rozporządzenie Gubernatora Galicji z 22 października 1848 roku, szczegółowo traktujące o zakresie działania Rady Administracyjnej oraz organizacji administracji na terenie Krakowa i jego okręgu³. Sporo informacji na temat jej funkcjonowania dostarczają: „*Raport miesięczny za listopad 1848 roku*”, przedłożony przez Radę Administracyjną gubernatorowi Galicji w grudniu 1848 r.⁴, a także rozmaite akta korespondencji Rady Administracyjnej z organami administracji publicznej, instytucjami społecznymi i osobami prywatnymi⁵. Autor skorzystał również z obejmującej lata 1845–1848 *Filury Praesidii Cesarsko-Królewskiej Rady Administracyjnej Miasta Krakowa*⁶, *Dziennika prezydiálnego C. K. Rady Administracyjnej od nr 1 do 1887*⁷ oraz *Repertorium Prezydiálnego C. K. Rady Administracyjnej z roku 1847*⁸. Zawierają one wykaz instytucji oraz osób prywatnych, z którymi utrzymywała korespondencję Rada Administracyjna. *Protokoły obrad C. K. Rady Administracyjnej Miasta Krakowa i Jego Okręgu* mają ograniczone znaczenie, ponieważ dysponujemy jedynie pochodzącymi z lat 1847⁹, 1851¹⁰, 1852¹¹ i 1853¹².

1.2. Przy charakteryzowaniu zasad organizacyjnych, w ramach których funkcjonowała Rada Administracyjna i omówieniu praktycznych aspektów jej działalności, konieczne okazało się naszkicowanie schematu krakowskich struktur administracyjnych. Chociaż formalnie, organizacyjnie, tworzące je organy administracyjne pozostawały z Radą Administracyjną w stosunku rozłączności, to nie można zapominać, że równocześnie znajdowały się z nią

² Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział III, ul. Sienna 16 (dalej: AP III), zespół „Archiwum Wolnego Miasta Krakowa” (dalej: WMK) sygn. V–5, k. 973–976.

³ Pismo do Rady Administracyjnej Okręgu Krakowskiego Nr 3941 z 22 października 1848 – *Instrukcja*, AP III, sygn. WMK V–5, k. 965–972 (dalej: *Instrukcja*).

⁴ *Raport miesięczny za listopad 1848 roku od Rady Administracyjnej do J. E. Gubernatora*, Nr 6938 z 14 XII 1848 roku, AP III, sygn. WMK V–5, k. 978–993.

⁵ AP III, sygn. WMK IV–10, WMK V–10 a, WMK V–10 b.

⁶ AP III, sygn. WMK IV–88.

⁷ AP III, sygn. WMK III–68.

⁸ AP III, sygn. WMK III–78.

⁹ *Protokół obrad C.K. Rady Administracyjnej Miasta Krakowa i jego Okręgu*, Prot. Nr 1–9, AP III, sygn. WMK IV–38, k. 1–195.

¹⁰ *Protokół posiedzeń Rady Administracyjnej W. Ks. Krakowskiego z roku 1851*, Prot. Nr 1–3, AP III, sygn. WMK IV–39, k. 1–72.

¹¹ *Protokół posiedzeń Rady Administracyjnej W. Ks. Krakowskiego z roku 1852*, Prot. Nr 1–3, AP III, sygn. WMK IV–39, k. 1–53.

¹² *Protokół posiedzeń Rady Administracyjnej W. Ks. Krakowskiego od stycznia 1853 roku poczynając*, Prot. Nr 1–2, AP III, sygn. WMK IV–39, k. 1–44.

w relacjach funkcjonalnych. Całość rozważań dopełniają informacje dotyczące austriackich władz centralnych, które na czele z absolutnymi władcami: Ferdynandem I (1835–1848) i Franciszkiem Józefem I (1848–1916), były czynnikiem decydującym o życiu politycznym w Galicji i samym Krakowie¹³.

1.3. Tło historyczne niniejszych rozważań stanowią wydarzenia, które w dziejach Starego Kontynentu zapisały się pod nazwą Wiosny Ludów. Na temat tych wydarzeń powstała bogata literatura, na którą składają się zarówno opracowania o charakterze podręcznikowym¹⁴, jak i prace monograficzne, traktujące o różnorodnych zjawiskach politycznych, społecznych i kulturalnych¹⁵. Wśród nich publikacje poświęcone zagadnieniom ustrojowo-prawnym¹⁶. Nie brak też relacji świadków ówczesnych wydarzeń¹⁷, choć ich wartość nie zawsze

¹³ Zob. S. Grodziski, *Habsburgowie. Dzieje dynastii*, Wrocław–Kraków–Warszawa 1998 oraz tegoż, *Franciszek Józef I*, Wrocław–Kraków–Warszawa 1990.

¹⁴ L. Bazyłow, *Historia powszechna 1789–1918*, Warszawa 1986 i inne wyd.; M. Żywczyński, *Historia powszechna 1789–1870*, Warszawa 1964; A. Chwalba, *Historia powszechna. Wiek XIX*, Warszawa 2009; *Historia Polski*, t. 2, red. S. Kieniewicz i W. Kula, Warszawa 1959; S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1979 i nast. wyd.; K. Groniowski i J. Skowronek, *Historia Polski 1795–1914*, Warszawa 1971 i nast. wyd.; praca z serii *Wielka Historia Polski*, t. 4, cz. 1: M. Zgórniak, *Polska w czasach walk o niepodległość (1815–1864)*, cz. 2: J. Buszko, *Od niewoli do niepodległości (1864–1918)*, Warszawa–Kraków 2003; J. Zdrada, *Historia Polski 1795–1914*, Warszawa 2005; A. Chwalba, *Historia Polski 1795–1918*, Kraków 2000; K. Karolczak, H. Zaliński, *Wielka Historia Polski*, t. 6: 1815–1848, Kraków 1999; M. Kukiel, *Dzieje Polski porzobiorowej 1795–1921*, Paryż 1984; *Polska XIX wieku. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1982; M. Zgórniak, *Za waszą i naszą wolność*, seria *Z dziejów narodu i państwa polskiego*, vol. III–48, Warszawa 1987; W. Sobieski, *Dzieje Polski*, t. 2: *Od r. 1696 do r. 1865*, Warszawa 1924.

¹⁵ S. Kalemka, *Wiosna Ludów w Europie*, Warszawa 1991; I. Koberdowa, *Polska Wiosna Ludów*, Warszawa 1967; E. Fischer, *Rok 1848 w Austrii*, Warszawa 1951; S. Kieniewicz, *Oblicze ideowe Wiosny Ludów*, Warszawa 1948.

¹⁶ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1899; K. Bartoszewicz, *Dzieje Galicji, jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Warszawa 1917; S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Kraków–Wrocław 1971; K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków–Wrocław 1959; S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski*, t. III i IV, Lwów 1910; B. Winiarski, *Ustrój prawno-polityczny Galicji*, Warszawa 1915; *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 1: *Historia i polityka*, red. W. Bonusiak i J. Buszko, Rzeszów 1994, s. 17–29; A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977; G. Górski, *Historia administracji*, Warszawa 2002, s. 122–124 i 184–195; H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa 2001, s. 57–74; F. Koneczny, *Dzieje administracji w Polsce w zarysie*, Lwów 1924; M. Gromadzka-Grzegorzewska, *Narodziny polskich nauk administracyjnych*, Warszawa 1985; J. Malec, *Polska myśl administracyjna XVIII wieku*, Kraków 1986; H. Izdebski, *Historia administracji a historia biurokracji*, „Państwo i Prawo” 1975, z. 5; W. Ćwik, W. Mróz, A. Witkowski, *Administracja w systemie ustrojowym Polski do 1939 r.*, Przemyśl 1998.

¹⁷ W. Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, BK nr 31, Kraków 1906; F. Hechel, *Kraków i Ziemia Krakowska w okresie Wiosny Ludów*, Wrocław 1950; S. Wodzicki, *Pamiętniki*, Kraków 1888; K. Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848*, cz. 3: *od r. 1832 do 1848*, BK nr 42, Kraków 1909; L. Łętowski, *Wspomnienia pamiętnikarskie*, Wrocław 1952; *Wspomnienia*

jest wysoka, dlatego nieodzowna jest konfrontacja ze źródłami bardziej wiarygodnymi, przede wszystkim dokumentami urzędowymi¹⁸.

1.4. Rada Administracyjna Okręgu Krakowskiego, funkcjonowała w Krakowie od 20 października 1848 r. do 30 czerwca 1853 r., pod koniec swego istnienia pod nazwą „Rada Administracyjna Wielkiego Księstwa Krakowskiego”. Nie można jednak zapominać, że była ona następczynią działającej od 1 grudnia 1846 r. do 1 stycznia 1848 r., „Cesarsko-Królewskiej Rady Administracyjnej Miasta Krakowa i Jego Okręgu”, która powstała z kolei w wyniku przeobrażenia działającej od 22 kwietnia 1846 roku do 1 grudnia 1846 roku „Rady Administracyjnej Cywilnej Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu”¹⁹.

2

2.1. Wymienione organy administracyjne zawdzięczały swoje istnienie trzem mocarstwom rozbiorowym, które, nie zważając na postanowienia traktatu dodatkowego z 3 maja 1815 r. i lekceważąc słabe protesty Wielkiej Brytanii i Francji, podpisały 6 listopada 1846 r. traktat likwidujący *Wolne, niepodległe i ściśle neutralne Miasto Kraków z Okręgiem*, powodując tym samym, iż stało się ono częścią państwa Habsburgów²⁰. Kraków utracił tytuł wolnego miasta, jaki utrzymał jeszcze po 3 marca 1846 r., i odtąd występował w dokumentach urzędowych jako „Miasto Kraków i Jego Okręg”²¹. Władze i urzędy

Ambrożego Grabowskiego, wyd. S. Estreicher, t. 1–2, BK nr 40–41, Kraków 1909; J. Mieroszewski, *Dzieje Rzeczypospolitej Krakowskiej opisane przez ówczesnego senatora*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, R. 14, 1886; L. Kraśnicka, *Zapiski z 1848 roku*, „Czas”, R. 71, 1918, nr 246.

¹⁸ Teksty prawne obowiązujące wyłącznie w Galicji publikowane były w „Provinzial Gesetzsammlung des Konigreiches Galizien”, wydawane dla poszczególnych krajów koronnych ukazywały się w „Krajowych dziennikach ustaw i rządowych” („Landesgesetz-Und Regierungsbblatt”) Ponadto, większość tych aktów prawnych oraz szereg niepublikowanych w zbiorach urzędowych obwieszczeń władz znaleźć można w urzędowym dzienniku gubernium galicyjskiego „Gazecie Lwowskiej” oraz w półurzędowym organie obwodu krakowskiego, „Gazecie Krakowskiej”. K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków–Wrocław 1959, s. 22–23 i 112–113; ponadto w Krakowie ukazywał się w tym czasie „Dziennik Rządowy miasta Krakowa i Jego Okręgu”; zob. S. Starzyński, *Kodeks prawa politycznego, czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903*, Lwów 1903.

¹⁹ „Dziennik Rządowy miasta Krakowa i Jego Okręgu” (dalej: DZ.Rz.M.K.) nr 27 i 28 z 11 III 1846 roku oraz „Gazeta Krakowska” nr 124 z 1846 r.

²⁰ „Provinzial Gesetzsammlung”, R. 28: 1846, s. 285–289 oraz „Gazeta Krakowska”, nr 257 z 17 listopada 1846 roku, s. 1–6; J. Bieniarzówna, „*Wolne, niepodległe i ściśle neutralne...*”, [w:] *Szkice z dziejów Krakowa od czasów najdawniejszych do pierwszej wojny światowej*, red. J. Bieniarzówna, Kraków 1968, s. 307; S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1983, s. 172–173.

²¹ J. Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1846–1853*, BK nr 107, Kraków 1951, s. 19; zob. również A. Chmiel, *Ustrój Krakowa lat 1790–1866*, cz. 4: 4 marca 1846–30

w Krakowie otrzymały tytuł „cesarsko-królewskich”²². W tym samym czasie podjęto działania mające na celu urządzenie krakowskiej krainy na wzór prowincji austriackich. Okręg krakowski wcielono do austriackiego obrębu celnego²³, wprowadzono monopol soli kuchennej, tytoniu, saletry i prochu strzelniczego, ustanowiono austriacką akcyzę powszechną²⁴. Ustanowiono również urzędy gospodarcze, czyli prefektury. Austriackie urzędy przejęły nie tylko administrację rogatek okręgowych, ale również tzw. konsumpcję, szlachtuz, górnictwo i akcyzę w Krakowie. Postanowieniem cesarskim z 19 czerwca 1847 r. wprowadzono system konskrypcyjny i zaciąg wojskowy wedle zasad obowiązujących w prowincjach „niemiecko-słowiańskich”²⁵. Dekret cesarski z sierpnia 1847 r. zachowywał Uniwersytet Jagielloński, wprowadzając jako wykładowy w miejsce polskiego język niemiecki²⁶.

2.2. Wydalenie ze służby lub wstrzymanie w awansie polskich urzędników szło w parze z napływem urzędników niemieckich, o czym tak wspominał Leon Sapieha: *kto nie żył w czasach przed 1848 rokiem, trudno, aby miał wyobrażenie o duchu, jaki panował między urzędnikami. Nienawiść do Polaków, a w szczególności do szlachty i większych właścicieli była przez nich uważana za obowiązek urzędnika. Pokrywali ją pozorem życzliwości. Nieraz mawiali, że dla państwa potrzebne są tylko dwie klasy: urzędnicy i włościanie*²⁷. W podobnym tonie wypowiadali się w kilkanaście miesięcy później autorzy adresu do cesarza²⁸. Funkcjonariuszy rozbrojonej milicji wcielono do wojska austriackiego, represjonowano również górników i urzędników z Wieliczki²⁹.

czerwca 1853, AP III, Zespół: Spuścizna Adama Chmiela, sygn. ACh 38, k. 307 i 311.

²² A. Chmiel, *Ustrój Krakowa lat 1790–1866...*, k. 309.

²³ Obwieszczenie c.k. Komisarza Nadwornego w Krakowie z dnia 18 stycznia 1847 r.: *Kraków wraz z jego okręgiem zostaje do obrębu celnego Austriackiego włączony*, „Provinzial Gesetzsammlung” R. 29: 1847, s. 109–123.

²⁴ Rozporządzenie c.k. Komisarza Nadwornego w Krakowie z dnia 9 maja 1847, *O zaprowadzeniu powszechnego podatku konsumpcyjnego (akczyzy) w mieście Krakowie i jego okręgu*, „Provinzial Gesetzsammlung” R. 29: 1847, s. 201–209.

²⁵ Uwiadomienie c. k. Komisarza Nadwornego w Krakowie z 3 października 1847 r. *Zaprowadzenie spisu wojskowego w mieście Krakowie i jego okręgu*, „Provinzial Gesetzsammlung” R. 30, 1848, s. 421–425.

²⁶ Ogłoszenie c.k. Nadwornego Komisarza w Krakowie z 23 sierpnia 1847 r. *O istnieniu i nadal uniwersytetu w Krakowie*, „Provinzial Gesetzsammlung” R. 30: 1848, s. 387; W. Kopff, *op. cit.*, s. 101–104.

²⁷ L. Sapieha, *Wspomnienia z lat od 1803 do 1863 roku*. Z przedmową S. Tarnowskiego. Wydał, wstępem i wyjątkami z korespondencji opatrzył Bronisław Pawłowski, Lwów 1914, s. 215–216.

²⁸ S. Schnur-Pepłowski, *Z przeszłości Galicji*, Lwów 1897, s. 497–502, [za:] *Rok 1848 w Polsce. Wybór źródeł*, Wstępem i przypisami zaopatrzył Stefan Kieniewicz, „Biblioteka Narodowa”, nr 127, seria I, Wrocław 1949, s. 201–202.

²⁹ J. Louis-Wawel, *Kronika rewolucji krakowskiej w roku 1846*, Kraków 1898, s. 204.

3

3.1. Zanim nastąpiła listopadowa inkorporacja, działała w Krakowie tzw. „Administracja Tymczasowa Cywilna Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu”, określana również mianem „Tymczasowej Administracji Cywilno-Wojskowej Miasta Krakowa i jego Okręgu”, której pojawienie się związane było z rewolucją krakowską 1846 r. W obliczu narastającego wrzenia rewolucyjnego austriacki generał Ludwik Collin 18 lutego 1846 r. wkroczył, w imieniu trzech „mocarstw opiekuńczych”, do Krakowa, a następnie, 22 lutego 1846 r., ewakuował z niego rezydentów, wybitne osobistości życia publicznego wraz z dyrektorem Policji Franciszkiem Kroeblem, komendantem milicji Ludwikiem Czałą, generałem Józefem Chłopickim oraz prezesem Senatu Janem Schindlerem i jego zastępcą Jackiem Księżarskim na czele. Uprowadzenie tych ostatnich spowodowało faktyczne zawieszenie działalności Senatu, który protestował przeciw wprowadzeniu obcej siły zbrojnej. Urzędowały w tych dniach w Krakowie jedynie dwa Wydziały: Spraw Wewnętrznych i Policji, pod przewodnictwem Wincentego Szpora, oraz Dochodów Publicznych i Skarbu, pod kierownictwem Konstantego Hoszowskiego³⁰. Później Kraków pozostawał pod krótkotrwałą dyktaturą Jana Tyssowskiego i „Rządu Narodowego”, a także jednodniową (25/26 II 1846 r.) profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, Michała Wiszniewskiego³¹.

3.2. Utworzenie „Administracji Tymczasowej Cywilnej Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu”, załatwiającej *bieżące interesa wewnętrzne*, nastąpiło wkrótce po opuszczeniu 3 marca Krakowa przez wojska powstańcze i wkroczeniu 4 marca wojsk rosyjskich i austriackich. W jej skład formalnie wchodził prezes i członkowie Senatu Rządzącego. Jednak ze względu na fakt, iż większość z nich nie powróciła do Krakowa, przewodniczyć jej miał senator Wiktor Kopff³². 8 marca 1846 r. Konferencja Rezydentów zawiadomiła Tymczasową Administrację, iż ma się *bezwzględnie poddać pod rozkazy rzeczonoego generała, który pozostawiwszy sobie policję wyższą i nadzór nad cudzoziemcami, oddał kierunek innymi sprawami przewodniczącemu w Administracji cywilnej*³³. 9 marca 1846 roku generałowie Ludwik Collin i Iwan Paniutin, podług udzielonej sobie przez rezydentów trzech mocarstw władzy, mianowali tymczasowym naczelnikiem Administracji Wojskowej i Cywilnej Kraju austriackiego gene-

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Szerzej np. S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1983, s. 163–165.

³² A. Chmiel, *op. cit.*, k. 301; zob. K. Karolczak, *Wolne Miasto Kraków (1815–1846)*, [w:] K. Karolczak, H. Żaliński, *Wielka Historia Polski*, t. 6: 1815–1848, Kraków 1999, s. 186, K. Bąkowski, *Kronika Krakowska 1796–1848*, cz. 3: *od r. 1832 do 1848*, BK nr 42, Kraków 1909, s. 193–194.

³³ W. Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, Kraków 1909, s. 91.

rała, hrabiego Henryka Castiglione³⁴, mianowanego zarazem komendantem garnizonu krakowskiego.

Rozporządzenia wydawane przez Administrację Tymczasową Cywilną podpisywał W. Kopff, będący formalnie zastępcą H. Castiglione. Jednym z pierwszych zadań nowej administracji miała być realizacja polecenia Konferencji Rezydentów, dotyczącego zaopatrywania wojska w żywność przez mieszkańców Krakowa. Administracja Tymczasowa Cywilna odpowiedziała, iż z powodu niewystarczających środków, konieczne byłoby upoważnienie „opiekuńczych dworów” dla takiego dodatkowego finansowego obciążenia miasta. W drodze prywatnej W. Kopff udał się do Wiednia, licząc na pomoc znajdującego się tam J. Schindlera. Chociaż obciążenia zredukowano do obowiązku dostarczania kwater, pośłania, drewna, światła i słomy, to i tak Administracja Tymczasowa Cywilna 5 marca 1846 r. była zmuszona rozpisać składkę kwaterunkową, a 16 marca wezwać właścicieli domów, aby w stosunku do opłaconego podatku domowego dostarczyli w terminie 2 dni sienniki od 1 do 9 sztuk³⁵.

Organami wykonawczymi Administracji Tymczasowej Cywilnej były dwa dawne Wydziały: Wydział Dochodów Publicznych i Skarbu oraz Wydział Spraw Wewnętrznych i Policji, na czele z dyrektorem Policji Franciszkiem Krolebem, który 10 marca objął z powrotem swój urząd³⁶.

4

4.1. 22 kwietnia 1846 r. powstała stała Rada Administracyjna Cywilna Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu, będąca utwierdzeniem Tymczasowej Administracji Cywilnej³⁷. Zdaniem W. Kopffa, nastąpiło to z inicjatywy austriackiego rezydenta Liehmana, który nie był zadowolony z zasad funkcjonowania administracji cywilnej, a w szczególności ze sposobu wykonywania przez nią funkcji zarządzających. Toteż na posiedzeniu Konferencji Rezydentów przedstawił potrzebę rozwiązania tej władzy i zaproponował zaprowadzenie Rady Administracyjnej, złożonej z trzech osób. Przedstawiony przez

³⁴ Henryk Castiglione, [w:] *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000, s. 10.

³⁵ W. Kopff, *op. cit.*, s. 93.

³⁶ A. Chmiel, *op. cit.*, k. 303 i 305; treść odezwy z dnia 9 marca 1846 r. skierowanej do mieszkańców Krakowa, opatrzonej podpisami W. Kopffa (za prezydującego), J. Słoninskiego (sekr. Generalnego) oraz Nowakowskiego (sekr. Exped.), opublikował m.in. „Dziennik Rządowy Miasta Krakowa i Jego Okręgu” (dalej: D.Rz.M.K.) nr 27 i 28 z 11 marca 1846 r.

³⁷ A. Chmiel, *op. cit.*, k. 305; A. Tessarczyk, *Rzeczpospolita Krakowska*, Kraków 1863, s. 280–281; W. M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*, BK nr 116, Kraków 1976, s. 53–54.

niego projekt został zatwierdzony w Wiedniu³⁸. Stało się tak, mimo że administracja cywilna sprawowała zarząd z *zadowoleniem naczelnika wojennego i współobywateli*³⁹. Wpływ na postępowanie Liehmanna miał nie tylko fakt, iż składała się ona z członków dawnego Senatu, ale również to, że trzymała się postanowień jego statutu. Zachowanie austriackiego rezydenta przyczyniło się do likwidacji resztek autonomii dawnego Wolnego Miasta i zwiększyło niechęć do niego⁴⁰.

4.2. Statut organizacyjny Rady Administracyjnej zawarty był w *Urządzeniu dotyczącym Tymczasowej Cywilnej Administracji Wolnego Miasta Krakowa, składającym się z 19 paragrafów. §1 stanowił, iż Tymczasowa Cywilna Administracja Miasta Wolnego Krakowa zostaje pod naczelnictwem Generała wojskami sprzymierzonymi w tym Kraju dowodzącego. Do wykonywania wydanych przez niego rozporządzeń i do załatwienia interesów bieżących ustanowiona zostaje Rada Administracyjna*⁴¹. W sprawie senatorów Wincentego Szpora i Aleksego Wężyka, którym odpowiednio 16 września i 7 października 1846 r. kończyły się kadencje, Prezydium Rady Administracyjnej uczyniło do Generała Naczelnika Administracji Cywilnej i Wojskowej *stosowne w tej mierze przedstawienie*. W jego następstwie, generał H. Castiglione polecił, iż *mają być oni przez 6 miesięcy pozostawionymi nadal tak przy sprawowaniu obowiązków, jakie im na mocy nowego Urządzenia Władz Tymczasowych poruczonemi zostały, jako też przy pobieraniu przez rzeczony czas dotychczasowej pensji*⁴². §2 „Urządzenia” dotyczył liczebności Rady Administracyjnej. Miała się ona składać z *jednego Dyrektora albo Naczelnika, z dwóch asesorów i sekretarza protokołów Rady prowadzącego, z nominacji dowodzącego Generała albo Naczelnika Tymczasowej Wojskowo-cywilnej Administracji*⁴³. Naczelnik H. Castiglione powołał na stanowisko dyrektora Rady Administracyjnej Jacka Książarskiego⁴⁴, funkcje asesorów powierzając Konstantemu Hoszowskiemu⁴⁵ oraz Jackowi Majewskiemu.

³⁸ W. Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, Kraków 1906, s. 95.

³⁹ *Op. cit.*, s. 95–96.

⁴⁰ *Op. cit.*, s. 97.

⁴¹ *Urządzenie dotyczące Tymczasowej Cywilnej Administracji Wolnego Miasta Krakowa*, AP III, sygn. WMK V–5, k. 835.

⁴² Pismo Dyrektora Rady Administracyjnej Cywilnej Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu do Rady Administracyjnej Cywilnej z 11 września 1846 roku, WMK V–10b, k. 679.

⁴³ *Ibidem*; W. M. Bartel, *op. cit.*, s. 53–54.

⁴⁴ Jacek Książarski (1800–1862), senator Rzeczypospolitej Krakowskiej, prokurator Sądu Apelacyjnego; K. Olszański, *Jacek Książarski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XV/1, z. 64, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 634–635.

⁴⁵ Konstanty Hoszowski (1805–1884), senator Rzeczypospolitej Krakowskiej i radny m. Krakowa, prezes Sądu Wyższego, członek c.k. Komisji Nadwornej, C. Bąk, *Konstanty Hoszowski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. X/1, z. 44, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 31–33.

sekretarzem Rady Administracyjnej został Wincenty Kaniewski, dotychczasowy podprokurator Trybunału⁴⁶.

§ 3 przewidywał, iż Radzie Administracyjnej dodana ma być odpowiednia liczba referentów wyższego stopnia, a także, dla utrzymania regularnego biegu służby, pewna liczba niższych urzędników⁴⁷. Struktura organizacyjna nawiązywała wyraźnie do istniejącego niedawno Senatu Rządzącego, o czym przekonuje nas §4: *Rada Administracyjna podzielona zostaje na dwa Wydziały, z których jeden czynności Spraw Wewnętrznych i Policji, drugi zaś Dochodów i Skarbu dotyczące załatwiać będzie. W każdym z tych dwóch Wydziałów miał przewodniczyć jeden z asesorów, wskazany przez Naczelnika Administracji Tymczasowej Wojskowo-Cywilnej (§5)*⁴⁸.

Zakres czynności przewidzianych dla Rady Administracyjnej określał §6: *Rada Administracyjna załatwiać będzie, o ile się z niniejszym urządzeniem zgadza, te same czynności, jakie dla Senatu Krakowskiego przeznaczone były, które zmiany zaś teraz konieczne Rada Administracyjna w postępowaniu zachować ma, określa niniejsze rozporządzenie*⁴⁹. Istotnym ograniczeniem samodzielności były postanowienia §7, wedle którego Rada Administracyjna miała, za pośrednictwem swego dyrektora, przedkładać Naczelnikowi Tymczasowej Administracji Wojskowo-Cywilnej raporty dotyczące ważniejszych czynności, a ponadto zawiadamiać go jak najdokładniej o biegu całej administracji⁵⁰.

Decydujący wpływ Naczelnika Administracji Tymczasowej Wojskowo-Cywilnej zaznaczał się przy powoływaniu urzędników. Wedle §8, *Rada Administracyjna nie mogła przystąpić do obsadzania żadnej posady dawniej do nominacji Senatu należącej, bez otrzymanego wcześniej w tej mierze ze strony Naczelnika Administracji Tymczasowej Wojskowo-Cywilnej zezwolenia*. Podobny wymóg był przewidziany przy udzielaniu dymisji i zawieszaniu w służbie⁵¹.

⁴⁶ Protokół posiedzenia Rady Administracyjnej Cywilnej z 22 IV 1846 roku, nr obrad 1354: Obecni: Jakub Księgarski – dyrektor, Konstanty Hoszowski – asesor, Jakub Majewski – asesor, Wincenty Kaniewski – sekretarz. *Na podstawie reskryptu gen. gubernatora cywilno-wojskowego, dyrektor po przybyciu do Sali obrad i zaproszeniu asesorów i odebraniu przysięgi od sekretarza Kaniewskiego przedstawił odezwę JW Generała i dołączoną do niej (...), uchwalono ażeby przełożone na język polski w Dzienniku prawo zamieszczone było, z dodaniem, że Rada Administracyjna w składzie osób powyższych dnia 22 IV br. urządowanie swe rozpoczęła, AP III sygn. WMK V–5, k. 843; zob. F. Hechel, *Kraków i Ziemia Krakowska w okresie Wiosny Ludów*, Wrocław 1950, s. 4–5.*

⁴⁷ *Urządzenie dotyczące Tymczasowej Cywilnej Administracji Wolnego Miasta Krakowa*, WMK V–5, k. 843.

⁴⁸ *Op. cit.*, k. 837.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*; W.M. Bartel, *op. cit.*, s. 53–54.

§9 przewidywał, że *Dyrektor Rady Administracyjnej, jak niemniej sama Rada Administracyjna prawa ułaskawienia Prezesowi Senatu i Senatowi dawniej służące, wówczas tylko i o tyle wykonywać będzie można, o ile Naczelnik Administracji Tymczasowej Wojskowo-Cywilnej to za przypuszczalne uzna*⁵².

Zgodnie z postanowieniami §11, obydwie Wydziały Rady Administracyjnej obowiązały były załatwiać te same czynności, jakie dawniej należały do Wydziałów Senatu Rządzącego. Przewodniczący w owych Wydziałach *mocni będą przedmioty ich zakresu należące, z wyłączeniem tylko w paragrafie następującym wzmiankowanych rozstrzygnąć zawsze atoli po zasięgnięciu zdania od przydzielonych mu dwu Referentów*⁵³. Ponadto, zgodnie z §12, rozstrzygnięciu przez Radę Administracyjną podlegały te sprawy, które dawniej w ostatniej instancji rozstrzygały Wydziały na drodze rekursu⁵⁴.

§13 przewidywał powołanie intendenta, który obowiązany był do stosowania się do rozporządzeń wydawanych przez Radę Administracyjną, a to celem wykonywania czynności dotyczących zaopatrywania w potrzeby Wojsk w Wolnym Mieście Krakowie korzystających⁵⁵. §14 decydował o pozostawianiu Biura dotyczące Spraw Instytutowych i opieki małoletnich pod kierunkiem oddzielnego referatu.

Według §15 władze Uniwersytetu Jagiellońskiego, Dyrekcja Policji, Ogólna Dyrekcja Szpitali, ich wszelkie inne urzędy i władze Wolnego Miasta Krakowa pozostawać miały względem Rady Administracyjnej w tych samych obowiązkowych stosunkach, w jakich dawniej pozostawały względem Senatu⁵⁶. Istotne zastrzeżenie czynił §10, pozostawiający pod bezpośrednim i wyłącznym kierunkiem Naczelnika Administracji Tymczasowej Wojskowo-Cywilnej Policję Wyższą i Cudzoziemców w Wolnym Mieście Krakowie.

§16 dopuszczał możliwość likwidacji pewnych urzędów i instytucji *któreby się w obecnym położeniu Wolnego Miasta Krakowa okazały zbyt ciężkimi, co miało na celu poczynienie oszczędności w budżecie*. Mogło się to odbyć jedynie za zezwoleniem Naczelnika Administracji Tymczasowej Wojskowo-Cywilnej⁵⁷.

§17 uprzywilejowywał urzędników d. Senatu Wolnego Miasta Krakowa w dostępie do stanowisk publicznych. To oni przed wszystkimi winni być *do pracy w różnych gałęziach służby publicznej w teraźniejszej władzy administracyjnej powołani*⁵⁸.

⁵² *Urządzenie dotyczące Tymczasowej Cywilnej Administracji Wolnego Miasta Krakowa*, WMK V-5, k. 837.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Op. cit.*, k. 839.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

Powyższe rozporządzenie obowiązywało od dnia, w którym Rada Administracyjna w pełnieniu wskazanych jej obowiązków urzędowych wejdzie (§18)⁵⁹. Wszystkie istniejące rozporządzenia, które stały w sprzeczności z powyższymi regulacjami, traciły moc obowiązującą (§19)⁶⁰.

Jak widać, Rada Administracyjna był znacząco ograniczona w swych poczynaniach przez obecność w mieście wojskowego Naczelnika Administracji Tymczasowej Wojskowo-Cywilnej. Wedle plastycznego określenia Konstantego Grzybowskiego „stojąca armia żołnierzy” była, obok „siedzącej armii urzędników”, „modlącej się armii księży” oraz „czołgającej się armii denuncjantów” podporą wewnętrzną ustroju monarchicznego. Jako czynnik wyłączony spod jakiegokolwiek kontroli, podlegała wyłącznie cesarzowi⁶¹. Wszechwładza komendantów wojskowych była widoczna przede wszystkim w krajach objętych stanem oblężenia, dlatego spotkamy się z nią jeszcze w odniesieniu do Galicji i Krakowa w okresie Wiosny Ludów. Wedle określenia A. Chmiela, zaprowadzony 10 stycznia 1849 r. stan wojenny „modyfikował” zakres uprawnień władzy cywilnej⁶².

5

5.1. Rada Administracyjna funkcjonowała w niezmienionym kształcie przez ponad rok. Rozwiązana została na mocy wydanego 20 grudnia 1847 r. postanowienia cesarsko-królewskiego Komisarza Nadwornego, Maurycego Deyma. Stan taki miał obowiązywać od dnia 1 stycznia 1848 r., kiedy działalność podjął Urząd Cyrkularny⁶³, ze starostą cyrkularnym, Wilhelmem Krieg de Hochfelden na czele⁶⁴. Żywość tego organu nie był długi, bo już 20 października 1848 r. Radę Administracyjną przywrócono do życia, w zasadzie, bo ze zmianami *tak z późniejszych stosunków jak i świeżo uorganizowanej Rady Miejskiej wynikającymi* w zakresie urzędowania, jaki posiadała w roku 1847⁶⁵.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959, s. 50–51.

⁶² A. Chmiel, *op. cit.*, k. 297.

⁶³ Dz.Rz.M.K. z 29 XII 1847 roku, nr 258, 259, 260 i 261, s. 1029–1038; F. Hechel, *op. cit.*, s. 75–76.

⁶⁴ J. Gollenhofer, *Rewolucja krakowska 1848 roku*, BK nr 38, Kraków 1908, s. 15.

⁶⁵ Obwieszczenie gubernatora Galicji W. Zaleskiego z 14 X 1848, AP III, sygn. WMK V–5, k. 973; W. Kopff, *op. cit.*, s. 129–130.

5.2. Reorganizacja Rady Administracyjnej w październiku 1848 r. spowodowana była splotem wydarzeń będących zaskoczeniem dla wszystkich czynników politycznych w Austrii. Chociaż symptomy kryzysu gospodarczego, społecznego, a przede wszystkim narodowościowego ujawniały się w Austrii z coraz większą mocą od kilku lat, to dopiero odwołanie w marcu 1848 r. Klemensa Metternicha i cesarskie obietnice nadania konstytucji, zniesienia cenzury oraz uwolnienie więźniów politycznych zwiastowały nowe czasy. Wydawało się, że całkiem realne będzie zaprowadzenie rządów konstytucyjnych, które pozwolą na rozwiązanie palących problemów narodowościowych. I chociaż rewolucja ostatecznie poniosła porażkę, to jednak powrót do absolutyzmu w pełnej postaci nie był już możliwy⁶⁶. Pozostały nieodwracalne zmiany: uwłaszczono chłopów, zlikwidowano wiele feudalnych przywilejów, społeczeństwa – w tym galicyjskie – zdobyły już doświadczenie polityczne, cenne w dalszej walce o ustrój demokracji burżuazyjno-liberalnej⁶⁷.

Krótkotrwały zwrot w polityce Habsburgów, spowodowany rewolucyjnymi wydarzeniami „Wiosny Ludów”, dostrzec można było w konstytucji z 25 kwietnia 1848 r. Była ona wprawdzie ustawą zasadniczą okrojowaną, zawierała jednak sformułowania dotyczące fundamentalnych praw, jak wolność sumienia, wyznania, słowa i prasy. Gwarantowała również wolność osobistą i prawo stowarzyszania się. Władzę wykonawczą powierzała cesarzowi z powoływanymi przez niego ministrami, ustawodawcza zaś miała znaleźć się w ręku cesarza i dwuizbowego parlamentu, Reichstagu⁶⁸. Nie pomijała również spraw narodowościowych o lokalnym zasięgu. Gwarantowała wszystkim plemionom nie naruszalność ich narodowości i języka. W §56 stanowiła, że *dla rozpoznania szczególnych interesów cyrkularnych i okręgowych w każdej prowincji, ustanowi prawodawstwo, właściwe municypalne instytucje*. §57 przewidywał z kolei, że *Instytucje gmin, mają być wedle tej zasady ustanowione, że w nich wszystkie interesa gminy i członków jej, zastąpione będą*⁶⁹.

5.3. Dążący do pacyfikacji rewolucyjnych nastrojów dwór wiedeński, był skłonny do ustępstw na rzecz narodów zamieszkujących cesarstwo. Wyrazem chwilowej i oportunistycznej zmiany nastawienia Wiednia wobec Polaków

⁶⁶ Zob. F. Hechel, *Kraków i Ziemia Krakowska w okresie Wiosny Ludów*, Wrocław 1951, s. 271–274.

⁶⁷ Por. np. H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Warszawa–Wrocław 1986; K. Grzybowski, *op. cit.*, s. 5–21; H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, Kraków 1986, s. 118–162; S. Kalembka, *Wiosna Ludów w Europie*, Warszawa 1991, s. 134–152.

⁶⁸ S. Grodziski, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 1998, s. 271.

⁶⁹ Dz.Rz.M.K. z 6 V 1848 roku, nr 85–91, s. 357 ; Najwyższy patent z 15 III 1848 r. dotyczący nadania konstytucji i zniesienia ustaw cenzuralnych, Cesarski patent z 25 IV 1848 r., *Dokument konstytucji Cesarstwa austriackiego*, [w:] S. Starzyński, *Kodeks prawa politycznego, czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903*, Lwów 1903, s. 2, 12, 13–19; zob. również S. Starzyński, *O pierwszej konstytucji austriackiej, jej geneza i ocena*, „Przegląd Powszechny” 1890.

w Galicji, było mianowanie gubernatorem Wacława Zaleskiego⁷⁰, co nastąpiło staraniem urzędników Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Chociaż poprzedni gubernator Franciszek Stadion orędownął za Agenorem Gołuchowskim, poparcie deputacji polskiej, członków sejmu na czele z Franciszkiem Smolką oraz różnych osobistości z Galicji, m.in. Adama Potockiego sprawiło, że minister Antoni Doblhoff zdołał przekonać najwyższe czynniki państwowe właśnie do osoby Zaleskiego, który był w Galicji oceniany przez jednych jako *człowiek poczciwy, światły, ale biurokrata, Rusin uprzedzony*⁷¹, przez innych zaś jako polityk sympatyczny całemu polskiemu społeczeństwu⁷².

Podczas rozmowy z ministrem A. Doblhoffem, W. Zaleski przedstawił swój program, w którym sporo propozycji dotyczyło organizacji tymczasowej administracji w Krakowie i Jego Okręgu⁷³. Obok konieczności wprowadzenia języka polskiego w urzędach, usunięcia funkcjonariuszy nieodpowiednich i zniechęconych oraz zastąpienia ich „krajowcami”, Zaleski opowiadał się za opracowaniem projektu ustawy wprowadzającej samorząd krajowy, samorządne gminy i sejm krajowy⁷⁴. Program ten odzwierciedlał zresztą oczekiwania i nadzieje większości mieszkańców Galicji i Krakowa, wyrażone chociażby w „adresie lwowskim” (18–19 III 1848 r.)⁷⁵ i „adresie Deputacji Galicyjskiej” z 6 IV 1848 r.⁷⁶

⁷⁰ Jego skrócona biografia m.in. w „Gazecie Krakowskiej” nr 75 z 4 IV 1849 roku, s. 1.

⁷¹ A. Batowski, *Diariusz wypadków 1848 roku*, rękopis przejrzał, opracował, wstępem i przypisami opatrzył M. Tyrowicz, Wrocław–Kraków–Warszawa 1974, s. 265. Za Rusina uważali W. Zaleskiego ci, którzy znali jego zainteresowania folklorem i ludową pieśnią ukraińską. Już w 1833 r. wydał W. Zaleski (pseud. Wacław z Oleska) „*Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*” z muzyką K. Lipińskiego.

⁷² K. Ostaszewski-Barański, *Wacław Michał Zaleski (1799–1849). Zarys biograficzny*, Lwów 1912, s. 139–149; B. Łoziński, *Agenor hrabia Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1846–1859)*, Lwów 1901, s. 48–49; K. Widmann, *Franciszek Smolka, jego życie i zawód publiczny*, Lwów 1884, s. 864–869; „Gazeta Krakowska” z 21 sierpnia 1848 roku, nr 188, s. 1; W. Kopff, *op. cit.*, s. 128–130.

⁷³ O zasadach tworzenia systemu administracyjnego w warunkach galicyjskich [w:] J. Dunajewski, W. Kopff, *Projekt. Zarys organizacji władz administracyjnych dla Galicji*, Kraków 1899, s. 3–23.

⁷⁴ K. Ostaszewski-Barański, *op. cit.*, s. 142; zob. K. Bartoszewicz, *Dzieje Galicji, jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Warszawa 1917, s. 76–77.

⁷⁵ Chodzi o adres do cesarza, sporządzony we Lwowie 18 III 1848 r. zawierający główne życzenia i potrzeby Galicji; *Adres lwowski, 18–19 marca 1848 r.*, Ossolineum, rkps 7229, s. 135–136 [za:] *Rok 1848 w Polsce. Wybór źródeł*. Wstępem i objaśnieniami zaopatrzył Stefan Kieniewicz, „Biblioteka Narodowa” nr 127, seria I, Wrocław 1948, s. 201–202.

⁷⁶ Był to w istocie pierwotny „adres lwowski”, który został zmodyfikowany przez polską deputację po przybyciu do Wiednia w duchu bardziej niepodległościowym. Wnoszono w nim o powołanie komisji, która zając by się miała obsadzeniem stanowisk urzędniczych Polakami, przywróceniem języka polskiego w szkołach, sądach i urzędach, zwołaniem zgromadzenia narodowego i wydaniem nowych ustaw gminnych dla miast i wsi, *Adres Deputacji Galicyjskiej z 6 IV 1848 r.*, S. Schnur-Peplowski, *Z przeszłości Galicji*, Lwów 1895, s. 497–502 [za:] *Rok 1848 w Polsce...*, s. 227–230.

6

6.1. Swoją misję polityczną rozpoczął W. Zaleski w Krakowie, w którym zatrzymał się na przełomie sierpnia i września 1848 r.⁷⁷ Podstawą prawną działania nowego gubernatora była rządowa uchwała najwyższa z 30 lipca 1848 r. Stanowiła ona, że *Gubernator uda się w nasamprzód z Wiednia do Krakowa i ustanowi tamże prowizorycznie – to jest, nim będzie mogło nastąpić uorganizowanie na zasadach Konstytucją przepisanych – dla ustalenia spokojności, porządku i bezpieczeństwa, przez wolny wybór osiadłych Obywateli miasta „Władzę Kommunalną”*. W niej obowiązki pełnić mogli, stosownie do swoich kwalifikacji, urzędnicy zlikwidowanej Dyrekcji Policji. W świetle uchwały, zorganizowanie takiej Rady Miejskiej było chyba najważniejszym zadaniem postawionym przed W. Zaleskim.

6.2. Objęcie przez W. Zaleskiego zarządu cywilnego miasta i jego Okręgu zbędnym uczyniło dalsze istnienie Komisji Nadwornej, która zakończyła swój żywot na tym terenie⁷⁸. Jej następczynią została Komisja Rządowa, zwana później Komisją Gubernialną, która *aż do zupełnego uorganizowania całej prowincji podług uchwał sejmowych pod jego [gubernatora] bezpośrednim kierunkiem działać będzie*⁷⁹. Reprezentowała ona gubernatorstwo lwowskie i jemu bezpośrednio podlegała. Na jej czele, od 4 listopada 1848 r. stał radca dworu Andrzej Ettmayer⁸⁰. Odezwa stwierdzała również, że *Gubernator jest upoważnionym częścią przy tej Komisji, częścią przy Radzie Administracyjnej, użyć także urzędników egzystującego dotąd urzędu obwodowego, którego działalność wskutek powyższych rozporządzeń ustanie*⁸¹.

Komisja Gubernialna była więc organem administracyjno-politycznym usadowionym ponad Radą Miejską oraz Radą Administracyjną, przy tym instytucją o wybitnie austriackim charakterze, złożoną z urzędników galicyjskich, którzy, jak wspominał W. Kalinka, *dawnego porządku w mieście Krakowie nie cierpieli, nowego zaś nie rozumieli*. Nie może więc dziwić fakt, że w swoich poczynaniach występowali oni już wkrótce przeciwko pożytecznym inicjatywom i wszelkim zamierzeniom, zarówno Rady Administracyjnej, jak i Rady Miejskiej⁸².

⁷⁷ B. Łoziński, *Agenor hrabia Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1846–1859)*, Lwów 1901, s. 48; Obwieszczenie o powołaniu nowego gubernatora w: „Gazeta Krakowska”, nr 176 z 5 sierpnia 1848 r., s. 1. Informacja o jego przybyciu do miasta w: „Gazeta Krakowska”, nr 187 z 19 sierpnia 1848, s. 1; F. Hechel, *op. cit.*, s. 164 i 218.

⁷⁸ Dz.Rz.M.K. z 25 VIII 1848 roku, nr 150, 151 i 152, s. 597–598; zob. A. Chmiel, *op. cit.*, k. 319.

⁷⁹ Dz.Rz.M.K. z 25 VIII 1848 roku, nr 150, 151 i 152, s. 599.

⁸⁰ J. Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa 1846–1853*, BK nr 107, Kraków 1951, s. 20, zob. K. Bartoszewicz, *op. cit.*, s. 77–79; A. Ettmayer pełnił swój urząd do 21 I 1853 roku, J. Skowroński, *Kraków cesarsko-królewski*, Łódź 2003, s. 39.

⁸¹ Dz.Rz.M.K. z 25 VIII 1848 roku, nr 150, 151 i 152, s. 599.

⁸² W. Kalinka, *Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim*, [w:] *Dzieła*, t. X, Kraków 1898, s. 432–433.

O podległości Rady Administracyjnej wobec Komisji Gubernialnej przekonuje nas lektura materiałów archiwalnych. Rada Administracyjna np. czyniła zadość wezwaniu Komisji Gubernialnej, sama zaś możliwość sformułowania odpowiedzi przy okazji zwrotu komunikatów miała być dla niej zaszczytem⁸³. Rada Administracyjna składała również, czyniąc zadość odręcznemu wezwaniu c.k. Komisji Gubernialnej, sprawozdania dotyczące nominacji na stanowiska urzędnicze⁸⁴, które potwierdzane były przez Namiestnika Kraju Koronnego Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim⁸⁵.

6.3. Językiem urzędowym miał być odtąd, rzekomo wedle osobistego życzenia cesarza, język polski⁸⁶. Odstępstwo od tej reguły poczyniono w odniesieniu do korespondencji z władzami centralnymi w Wiedniu, a także kontaktów pisemnych z *niektórymi władzami postronnymi, które języka niemieckiego używają*⁸⁷. Ponadto instrukcja poruszała również zagadnienie pańszczyzny i odszkodowań dla właścicieli, mówiła o ustanowieniu Kasy Oszczędności w Krakowie, a także włączeniu obwodu krakowskiego do Galicyjskiego Instytutu Kredytowego. Działania te miały przyczynić się do ożywienia podupadłej gospodarki krakowskiej. Chociaż nowy gubernator za najważniejsze zadanie uznał właściwe zorganizowanie Rady Miejskiej⁸⁸, również odtworzenie Rady Administracyjnej miało mieć znaczenie niebagatelne.

Celem uzyskania społecznego poparcia dla całego przedsięwzięcia, za konieczne uznano poinformowanie o przyczynach i głównych celach tej szcze-

⁸³ Pismo Rady Administracyjnej do c. k. Komisji Gubernialnej z 12 stycznia 1851 roku, nr 52 DRA/1851, WMK V–10b, k. 1165.

⁸⁴ Pismo Rady Administracyjnej z 19 sierpnia 1851 roku do c.k. Komisji Gubernialnej, WMK V–10b, k. 1181, 1182; zob. również Pismo Rady Administracyjnej do c. k. Komisji Gubernialnej z 12 czerwca 1851 roku, nr 6716, WMK V–10b, k. 1189, 1190, 1190, 1192, 1199.

⁸⁵ Pismo Namiestnika Kraju Koronnego Galicji i Lodomerii z W.X. Krakowskim, A. Gołuchowskiego, do c.k. Komisji Gubernialnej w Krakowie z 11 lipca 1851 roku, nr 114, WMK V–10b, k. 1183.

⁸⁶ Język polski był językiem urzędowym także w okresie Wolnego Miasta. Jak wspominał Ambroży Grabowski, w tym języku odbywały się sądy, nim rząd przemawiał do mieszkańców, w szkołach przedmioty naukowe w polskiej mowie wykładano, nawet musztra milicji, pomimo że większa część oficerów byli to Niemcy z wojska austriackiego, była w języku polskim, *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, wyd. T. Estreicher, t. 1, BK nr 40–41, Kraków 1909, s. 130.

⁸⁷ Dz.Rz.M.K. z 25 VIII 1848 roku, nr 150, 151 i 152, s. 597–598. W korespondencji z władzą krajową, tj. Gubernium, oraz urzędami obwodowymi w Galicji, język niemiecki miał być używany tak długo, dopóki nie przestał być tam językiem urzędowym, K. Ostaszewski-Barański, *op. cit.*, s. 158.

⁸⁸ Rada Miejska obierana była przez obywateli Krakowa, chociaż obowiązująca w wyborach do niej ordynacja nie była demokratyczna. Dzieliła się na 3 wydziały: Wydział Porządku i Bezpieczeństwa Publicznego, Administracji i Skarbu oraz Wydział Sądowy. Zakres działalności Rady Miejskiej określało Tymczasowe Urządzenie Rady Miasta Krakowa, przygotowane przez Komisję Gubernialną i ogłoszone 2 III 1849 r., J. Demel, *op. cit.*, s. 20–21; A. Chmiel, *Ustrój Krakowa lat 1790–1866...*, k. 319–321.

gólnej misji politycznej mieszkańców Krakowa i jego Okręgu. Odezwa, będąca w dużej mierze powtórzeniem otrzymanej przez W. Zaleskiego „Instrukcji” miała przekonać o dobrych intencjach, które przyświecały W. Zaleskiemu i jego mocodawcom. I tak, *najgorętszym Mojem życzeniem, jak przekonywał W. Zaleski, wszystkimi siłami przyczynić się do tego, ażeby wszelkie dobro, jakie na kraj spłynąć może, w zupełnej obfitości dostało mu się w udziale*. Nieodzowne dla realizacji tego zamierzenia miało być przede wszystkim utrzymanie spokojności i porządku, co jasno określało stanowisko nowych władz wobec wszelkich inicjatyw patriotyczno-wolnościowych i społecznych. Odezwa napomknęła również o wybieralności Rady Miejskiej przez mieszkańców, dzięki czemu miała być ona predestynowana *do obmyślenia przyzwoitych środków dla realizacji szczęścia powszechnego mieszkańców*. Mandat społeczny miał być gwarancją zdolności do przewyższania wszelkich trudności, *gdyż wszyscy prawi obywatele chętnie staną ku jej obronie, nie dopuszczając, ażeby ich własna wola nie znalazła należytego poważania*⁸⁹.

Działalność Rady Administracyjnej miała mieć na uwadze dobro mieszkańców. Skierowana do nich odezwa głosiła, że *Rada Administracyjna złożona z obywateli kraju tego zastosuje się we wszystkich swych działaniach do jego potrzeb i życzeń*. Ponieważ działalność podległej gubernatorowi Komisji Rządowej również miała się odbywać w granicach zakreślonych konstytucją, niepozabawione podstaw wydawać się mogły nadzieje W. Zaleskiego, że *gdy tym sposobem wszelkie władze działać będą zgodnie z prawami i wolą ludu spodziewam się, że wszyscy obywatele podług swego prawnego usposobienia raczą się przyczynić jak dotąd do utrzymania spokojności i porządku, zachowując się ściśle podług praw istniejących i przepisów, które od władz prawych pochodzą*⁹⁰.

6.4. Oto jak kształtowała się nowa struktura władz administracyjnych:

- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Wiedniu,
- Gubernatorstwo Galicji, Bukowiny i W. Ks. Krakowskiego we Lwowie (W. Zaleski był nim do 15 stycznia 1849 r., po nim A. Gołuchowski),
- Komisja Gubernialna w Krakowie, reprezentująca gubernatorstwo lwowskie i jemu podległa, na której czele od 4 listopada 1848 r. do 21 stycznia 1853 r. stał Andrzej Ettmayer⁹¹,

⁸⁹ Dz.Rz.M.K. z 25 sierpnia 1848 roku, nr 150, 151 i 152, s. 600.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ O powierzeniu kierownictwa Komisji Gubernialnej w Krakowie radcy dworu A. Ettmayerowi mówił reskrypt ministerialny z 4 XI 1848 roku, przesłany W. Zaleskiemu z Ołomuńca; Komisji Gubernialnej podlegały obwody: Wadowice, Bochnia, Tarnów, Rzeszów, Sącz i Jasło, i to w ten sposób, że Komisja miała załatwiać sprawy tych obwodów w imieniu gubernium pod kierownictwem i kontrolą gubernatora. W kolejnym reskrypcie, również z 4 XI 1848 roku, ponownie wzmiankowano o wysłaniu radcy dworu A. Ettmayera i przydzieleniu mu spraw 6 obwodów krakowskiej Komisji Gubernialnej, B. Łoziński, *op. cit.*, s. 52 i 55.

- Rada Administracyjna – „w pewnych wypadkach” sprawująca administrację Okręgu, powstała w miejsce Urzędu Cyrkularnego, na której czele do końca w 1853 r. stał P. Michałowski,
- Rada Miasta Krakowa, sprawująca administrację miasta, z prezesem Józefem Krzyżanowskim (17 września 1848–19 kwietnia 1849 r.) i wiceprezesem Ignacym Paprockim, który od 19 kwietnia 1849 r. do 27 czerwca 1853 r. sprawował obowiązki prezesa⁹².

Nadanie konstytucji krajom wchodzącym w skład monarchii Habsburgów spowodowało konieczność zorganizowania cyrkułu krakowskiego, w skład którego wchodził Kraków wraz z Jego Okręgiem. Zadanie to również zostało powierzone W. Zaleskiemu⁹³.

6.5. Ponadto, w 1849 r., już w warunkach nawrotu absolutyzmu, utworzono dodatkowe urzędy, których celem było zapewnienie skuteczniejszej kontroli nad życiem społecznym i wyeliminowanie groźby jakichkolwiek niepokojów. I tak, na początku tegoż roku, c.k. Komisja Gubernialna, w porozumieniu z c.k. Nadkomendą Wojskową ustanowiła Komitet Bezpieczeństwa Publicznego, który podlegał obu tym organom, a który tworzyli mjr P. Csali, F. Kroebl i F. Haummer. Wykonywał on zadania tzw. policji wyższej w Krakowie, nadawał kierunek tzw. policji lokalnej wykonywanej przez Radę Miejską, a także odpowiadał za sprawy biura paszportowego, meldunkowego i spraw obcokrajowych. Szef komisji gubernialnej Andrzej Etmayer upoważnił Komitet Bezpieczeństwa Publicznego do wydawania rozporządzeń oraz zarządzania wszelkimi środkami mającymi na celu utrzymanie porządku i bezpieczeństwa publicznego. Komitetowi podporządkowano Wydział Publicznego Porządku i Bezpieczeństwa przy Radzie Miejskiej⁹⁴.

6.6. W lipcu 1849 r. utworzono w Krakowie c.k. Starostwo Grodzkie (K.K. Stadthauptmannschaft), na czele którego stanął Franciszek Kroebl. Urzędowi podlegała policja i żandarmeria całego Okręgu Krakowskiego. Starostwo zajmowało się sprawami paszportowymi, meldunkowymi, kontrolą cudzoziemców, bezpieczeństwem publicznym (przestępstwa posiadania broni, działalność konspiracyjna), cenzurą (druki, stowarzyszenia, zgromadzenia, widowiska, bale) oraz moralnością i religią (moralność publiczna, spory rodzinne, za-

⁹² J. Demel, *op. cit.*, s. 21–22; J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 3: *Kraków w latach 1796–1918*, s. 199.

⁹³ A. Chmiel, *op. cit.*, k. 319.

⁹⁴ „Gazeta Krakowska” nr 45 z 26 II 1849 roku, s. 1; Rozporządzenie Naczelnika c.k. Komisji Gubernialnej A. Etmayera de Adelsburg z 24 lutego 1849 roku o powołaniu Komitetu Bezpieczeństwa Publicznego, A. Chmiel, *Ustrój Krakowa lat 1790–1866...*, k. 389; Reskrypt Komisji Gubernialnej nr 367 z 12 marca 1849 roku o powiększeniu składu Komitetu Bezpieczeństwa pod nową nazwą Komisja Bezpieczeństwa Publicznego, A. Chmiel, *op. cit.*, k. 397; Obwieszczenie c.k. Nadkomendy Wojskowej w Krakowie z 4 lipca 1849 roku o przemianowaniu Komisji Bezpieczeństwa w c.k. Starostwo Grodzkie, A. Chmiel, *op. cit.*, k. 409; zob. F. Hechel, *op. cit.*, s. 264.

targi pracowników z pracodawcami). Starostwo miało współpracować z Radą Miejską⁹⁵. Złą ocenę wystawił tej instytucji W. Kalinka⁹⁶.

Od 1849 r. istniało w Krakowie mnóstwo różnego rodzaju urzędów. Były to nie tylko przedstawione już: Komisja Gubernialna, Rada Administracyjna, Starostwo Grodzkie i Rada Miejska z przynależnymi do niej biurami, ale również komisja uwolnienia włościan, administracja kameralna, administracja celna, tytoniowa i stemplowa, urzędy graniczne, urzędy gospodarsko-kameralne, urząd leśny kameralny, biuro rachuby, dyrekcja poczty, a także ponad dziesięć rozmaitych kas⁹⁷.

6.7. W ówczesnym systemie administracyjnym znaczącą pozycję zajmował gubernator Galicji. Odnotować należy, iż w 1848 r. dokonany został podział austriackiej części monarchii na kraje koronne (Kronländer), tj. kraje należące do korony cesarstwa austriackiego. Utworzono ich wówczas 17. Przy okazji niektóre mniejsze kraje połączone uprzednio w jeden okręg administracyjny z większymi krajami sąsiednimi wydzielono jako osobne kraje koronne. Stanowiły więc jednostki administracyjne wyższego rzędu⁹⁸.

Na czele zarządu kraju koronnego stał w początkowym okresie gubernator (Gouverneur), później zaś namiestnik (Staathalter). Urząd gubernatora nosił nazwę gubernium, namiestnika zaś – namiestnictwa. Namiestnik był zwierzchnikiem całej „administracji politycznej” w kraju, ponadto sprawował te czynności urzędowe, jakie mu jako namiestnikowi zostały powierzone osobiście⁹⁹. Można powiedzieć, że był on reprezentantem cesarza w terenie oraz szefem administracji rządowej w kraju. W ostatnim przypadku podlegał rządowi w Wiedniu i ponosił przed nim odpowiedzialność¹⁰⁰. Uwagi te można odnieść również i do gubernatora. W mniejszych krajach władza powierzona została prezydentom krajowym (Landespräsidenten). Również i oni odpowiedzialni byli przed cesarzem¹⁰¹. Stosownie do *Instrukcji urzędowej*, dla wykonywania swych zadań otrzymał W. Zaleski, względem Krakowa, zakres działania Komisarza Nadwornego¹⁰².

⁹⁵ J. Demel, *op. cit.*, s. 23–24; F. Hechel, *op. cit.*, s. 263.

⁹⁶ W. Kalinka, *op. cit.*, s. 433.

⁹⁷ *Op. cit.*, s. 440.

⁹⁸ Odmiennie kształtował się system węgierski, zob. O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Kraków 1899, s. 438–439.

⁹⁹ Par. 11 „Zasad organizacyjnych” z 1853 roku za: K. Grzybowski, *op. cit.*, s. 197. Pojęcie „administracji politycznej” nie było dość dokładnie określone. W przybliżeniu obejmowało wszystkie istotne działy administracji z wyjątkiem wojska i sądownictwa powszechnego, *op. cit.*

¹⁰⁰ J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003, s. 125.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Instrukcja urzędowa nr 2281/1848 M.I.* z 2 sierpnia 1848 roku, za: K. Ostaszewski-Barański, *op. cit.*, s. 157–159.

Stosownie do §22 „Obwieszczenia”, dla załatwiania spraw okręgu krakowskiego, gubernator dysponował specjalną kancelarią. Jedna jej część funkcjonowała pod jego bezpośrednim kierunkiem, jako tzw. kancelaria przyboczna. Druga zaś, przeznaczona do załatwiania spraw bieżących, miała siedzibę w Krakowie. Kancelaria ta, pod kierownictwem komisarza rządowego i naczelnika kancelarii w Krakowie Walentego Madurowicza¹⁰³, miała przede wszystkim za zadanie rozpoznawanie i rozstrzyganie rekursów, czyli odwołań od decyzji wydawanych zarówno przez Radę Administracyjną, jak i Radę Miejską. Wynikało to z faktu, iż gubernator był wyższą instancją w stosunku do tych organów. Oprócz tego urzędnicy kancelarii mieli przedstawiać gubernatorowi raporty i przełożenia wymienionych powyżej władz, a także dbać o terminowy obieg korespondencji między zainteresowanymi. W przypadkach niecierpiących zwłoki komisarz rządowy mógł, stosownie do udzielonych mu instrukcji, rozpatrywać w imieniu gubernatora kierowane doń podania, jak również sprawy przedstawiane mu przez wymienione wyżej organy¹⁰⁴. Konieczne było oczywiście wcześniejsze upoważnienie, udzielone komisarzowi rządowemu przez gubernatora w osobnej instrukcji.

7

7.1. W Radzie Administracyjnej funkcjonowały Wydziały. Zgodnie z §4 „Obwieszczenia” *Wydziały na jakieby się Rada Administracyjna dla porządku służby rozdzieliła nie stanowiły instancji*, tak jak to miało miejsce w Radzie Administracyjnej Cywilnej¹⁰⁵. Potwierdzenie tej informacji odnajdujemy w chronologicznie wcześniejszym „Obwieszczeniu” c.k. Komisarza Nadwornego Maurycego Deyma, które dotyczyło ustanowienia Urzędu Cyrkularnego. W jego §4 możemy przeczytać, że *Komisarze dystryktowi na teraz [w grudniu 1847 r.] w Okręgu będący, w wszelkich im przydzielonych czynnościach urzędowych podlegać będą Urzędowi Cyrkularnemu, któren to samo nad nimi zajmuje stanowisko, jakie Dyrekcja Policji i obydwie Wydziały dotychczasowej Rady Administracyjnej zajmowały*¹⁰⁶. Tak więc poprzednio funkcjonująca Rada Administracyjna również składała się z dwóch wydziałów. Podobne wnioski pozwala wyciągnąć nam §12 „Obwieszczenia” M. Deyma: *Z dniem zaprowadzenia tych*

¹⁰³ A. Chmiel, *Ustrój Krakowa lat 1790–1866...*, k. 357; *Obwieszczenie gubernatora W. Zaleskiego z 23 Października 1848 roku*, „Gazeta Krakowska”, nr 242 z 24 października 1848 roku oraz D.Rz.M.K. nr 193, 194, s. 772.

¹⁰⁴ *Obwieszczenie gubernatora Galicji W. Zaleskiego z 14 X 1848 roku*, AP III, sygn. WMK V–5, k. 975.

¹⁰⁵ *Op. cit.*, k. 973.

¹⁰⁶ Dz. Rz. MK z 29 XII 1847 roku, nr 258, 259, 260 i 261, s. 1030–1031.

nowych ustanowień, dotychczasowa czynność prowizorycznej Rady Administracyjnej i obydwóch jej Wydziałów ustaje¹⁰⁷.

Należy wyjaśnić, że powołanie wydziałów wiąże się z naśladownictwem rozwiązań przyjętych dla poprzedniej Rady Administracyjnej, która z kolei wzorowana była na Senacie Wolnego Miasta Krakowa, składającym się z Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji oraz Wydziału Skarbu i Dochodów¹⁰⁸. Rada Administracyjna Cywilna utworzona została w miejsce, uznanego za rozwiązany, Senatu Wolnego Miasta Krakowa¹⁰⁹, powierzono jej też większość jego uprawnień, obsadzając senatorami i senackimi urzędnikami¹¹⁰.

7.2. Według „Obwieszczenia”, w skład Rady Administracyjnej mieli wchodzić: prezes, 2 radców płatnych, 4 radców honorowych oraz sekretarz Rady Administracyjnej¹¹¹. Ścisły komplet stanowiło trzech członków Rady Administracyjnej. W przypadku równego rozkładu głosów decydujące znaczenie miała opinia prezesa Rady Administracyjnej¹¹².

Obsadzaniu stanowisk w Radzie towarzyszyły zażarte spory nie tylko co do kwalifikacji poszczególnych kandydatów. Najprawdopodobniej z inicjatywy W. Zaleskiego, zebrało się u Wincentego Darowskiego¹¹³ wąskie grono właścicieli ziemskich oraz innych znaczniejszych obywateli miasta. Wyglądało, że mieszkańcy Krakowa po raz kolejny w krótkim czasie sami będą mogli decydować o tym, kto będzie sprawować władzę w mieście¹¹⁴. W pierwszej fazie narady uczestniczyli Wincenty Kirchmayer, Henryk Lewiecki, Feliks Lewiecki, Paweł Popiel, Marcin Badeni, Erazm Skrzyński, Feliks Bochenek, Julian Konopka¹¹⁵, Aleksander

¹⁰⁷ *Op. cit.*, s. 1035.

¹⁰⁸ W. M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)* [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, pod red. J. Bardacha i M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 806; zob. również W.M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*, BK nr 116, Kraków 1976, s. 53–54; W. Witkowski, *Historia Administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007, s. 266; J. Malec, D. Malec, *op. cit.*, s. 111.

¹⁰⁹ J. Bieniarzówna, J. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 3: *Kraków w latach 1796–1918*, s. 108.

¹¹⁰ W. Kalinka, *op. cit.*, s. 424. Informacje zawarte w pracy W. Kalinki na temat administracji tamtych czasów napisane zostały, przynajmniej w przekonaniu K. Bartoszewicza, przez Juwenala Boczkowskiego, chociaż zaprzeczał temu, znający W. Kalinkę osobiście, Stanisław Tarnowski, K. Bartoszewicz, *Dzieje Galicji. Jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Kraków 1917, s. 98.

¹¹¹ *Obwieszczenie gubernatora Galicji...*, k. 974, to samo w: Dz. Rz. MK z 25 VIII 1848 roku, s. 723.

¹¹² *Obwieszczenie gubernatora Galicji...*, k. 974.

¹¹³ Wincenty Darowski (1787–1862), sekretarz generalny Senatu Rządzącego, senator Rzeczypospolitej Krakowskiej; W. Sobociński, *Wincenty Darowski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. IV/1, z. 16, Kraków 1937, s. 443.

¹¹⁴ Chodzi tu o wybory do Rady Miejskiej.

¹¹⁵ Julian Konopka (1814–1899) inżynier górnik, przedsiębiorca, członek Komisji Górniczej; J. Samujłło, *Julian Konopka*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XIII/ 1, z. 56, Wrocław–Kraków–Warszawa 1967, s. 569–570.

Estreicher, Kazimierz Wodzicki, Stanisław Borowski, Antoni Lipczyński¹¹⁶ oraz Erazm Niedzielski. Po przedstawieniu przez gospodarza celu zebrania, w geście protestu przeciwko „pokątnym wyborom”, salę opuścił oburzony A. Lipczyński. W jego ślady niebawem poszli również A. Estreicher i S. Borowski¹¹⁷. Takie postępowanie przyniosło im uznanie ze strony krakowskiej ulicy. W sukurs nastrojom społecznym poszła „Jutrzenka”¹¹⁸, która biła na alarm, że oto ludzie, na których ciążyą zarzuty całej przeszłości Krakowa, zausznicy Liehmanna, zaprzysięgli nieprzyjaciele wolności, zawiązali spisek mający za zadanie wyłonienie kandydatów, którzy przynoszą ujmę dla interesów kraju i jego mieszkańców.

Wrzawa ta okazała się całkowicie zbędna. Za sprawą redaktora „Gazety Krakowskiej” Erazma Skarżyńskiego okazało się, że zaproszenie co znaczących obywateli na spotkanie mogło świadczyć co najwyżej o dobrej woli nowo mianowanego gubernatora. Członkowie Rady Administracyjnej nie mieli być bowiem wcale wybierani, a mianowani, zebranie miało zatem jedynie charakter konsultacyjny. Najwięcej trudu kosztowało W. Zaleskiego nakłonienie do współpracy Piotra Michałowskiego, *znakomitego zarówno obywatela, jak i artystę, niegdyś naczelnika wydziału górnictwa przy Druckim-Lubeckim*¹¹⁹. Ten wybitny krakowski malarz zgodził się na objęcie godności prezesa Rady Administracyjnej dopiero 20 października 1848 r.¹²⁰, przyjmując wcześniej słowa uznania i zachęty: *Iż bardzo nad tem ubolewałbym, gdyby pomimo znanej wytrwałości Wielmożnego Pana przy chlubnej Jego chęci poświęcenia się bez granic służbie publicznej, przeszkoda jaka skłonić go mogła do usunięcia się z urzędowania, w takim zaś pod każdym niemiłym wypadku, zechcesz jednakże Wielmożny Panie swoją myśl uprzednio mi oświadczyć – tymczasem w urzędowaniu pozostać, dopóki by następcą Jego nie został zamianowany.* Zwraca uwagę forma wyrażania szacunku, jaką posłużył się W. Zaleski: *Przyjm przy tym Wielmożny Panie wyrazy wysokiego szacunku, z którym mam zaszczyt zostać. Wielmożnego Pana uniżony sługa* (tu podpis)¹²¹.

¹¹⁶ Antoni Lipczyński (ok. 1808–1863), uczestnik powstania listopadowego oraz walk w oddziale „czerwonych koszul” Garibaldiiego, powstańczy naczelnik miasta Krakowa w 1863 roku; M. Tyrowicz, *Antoni Lipczyński*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XVII, Wrocław–Kraków–Warszawa 1972, s. 382–383.

¹¹⁷ K. Ostaszewski–Barański, *op. cit.*, s. 167.

¹¹⁸ „Jutrzenka” – pismo powstałe w okresie Wiosny Ludów z inicjatywy Adama Potockiego; J. Bieniarzówna, *op. cit.*, s. 184–185; J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988, s. 29–44; W. Zawadzki, *Dziennikarstwo w Galicji w r. 1848*, Lwów 1878.

¹¹⁹ K. Bartoszewicz, *Dzieje Galicji, jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Warszawa 1917, s. 78.

¹²⁰ Taką datę podaje K. Ostaszewski–Barański, *op. cit.*, s. 187, powołując się na zapiski W. Zaleskiego.

¹²¹ *Pismo do prezesa Rady Administracyjnej Krakowskiej – wielmożnego P. Michałowskiego od W. Zaleskiego z 22 X 1848 roku*, WMK V–10b, k. 1019.

I rzeczywiście, nie pomylił się W. Zaleski, gdyż P. Michałowski stanowisko prezesa Rady Administracyjnej pełnił wprawdzie z pozycji ugodowych, czynił to jednak, zawsze kierując się dobrem powierzonego jego staraniom miasta i jego mieszkańców. Cechował go wszelako zawsze ludzki i filantropijny stosunek do jego poddanych¹²². Konsekwentne trzymanie się z dala od tajnych związków niepodległościowych łączył z prowadzeniem pragmatycznej działalności patriotycznej, która przejawiała się np. przez przyspieszenie przysięgi młodych urzędników, celem uchronienia ich od wcielenia do armii austriackiej w okresie Wiosny Ludów¹²³. Nie mogła być więc inna opinia władz zaborczych aniżeli ta, jaką wyraził w 1853 r. naczelnik austriackiej Komisji Nadwornej, Franz Mercandin, pisząc o P. Michałowskim, że *należy on całkowicie do żywiołu polskiego (...) i nigdy nie będzie człowiekiem, na którego rząd mógłby liczyć w każdej sytuacji*¹²⁴.

Stosownie do wymogu §5 „Urządzenia Tymczasowej Rady Administracyjnej” z 14 października 1848 roku, nr 156¹²⁵, skład Rady Administracyjnej podany został przez gubernatora Galicji do publicznej wiadomości. Godność prezesa objął Piotr Michałowski, posiadający już spore doświadczenie w sprawowaniu funkcji administracyjnych, m.in. w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu w Warszawie oraz zarządzaniu rodzinnymi majątkami w Krzyżtoporzyczach pod Krakowem i Bolestraczycach koło Przemyśla, a ostatnio wykazał się talentem dyplomatycznym, prowadząc pertraktacje z komendantem Franzem Schlickiem¹²⁶. Funkcję radcy płatnego miał sprawować Konstanty Hoszowski, dawniejszy członek Rady Administracyjnej, który równocześnie był naczelnikiem Wydziału Spraw Wewnętrznych. Radcami honorowymi zostali: Juliusz Florckiewicz, Antoni Strzelecki, Stefan Potocki oraz Roman Kopopka. Posadę sekretarza generalnego otrzymał Feliks Wasilewski. Gubernator zapewnił w odezwie, że wszyscy nowo powołani urzędnicy są Obywatelami

¹²² T. Dobrowolski, *Piotr Michałowski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XX/1, z. 84, Wrocław–Warszawa 1975, s. 657–661.

¹²³ W okresie swej prezesury pełnił również absorbującą funkcję członka obradującej pod przewodnictwem P. Popiela Komisji mającej przygotować ustawę uwłaszczeniową.

¹²⁴ M. Zgórnjak, R. Doboszewski, *Różne oblicza Piotra Michałowskiego* [w:] M. Zgórnjak, *Polska w czasach walk o niepodległość (1815–1864)*, *Wielka Historia Polski*, red. S. Grodziski, J. Wyrozumski, M. Zgórnjak, t. IV, Warszawa–Kraków 2003, s. 341–345.

¹²⁵ Z 14 października 1848 roku, nr 156.

¹²⁶ Piotr Michałowski (1800–1855) – wybitny malarz, urzędnik; z racji pełnienia urzędu prezesa miał chyba jednak trochę wątpliwy zaszczyt witać w królewskim grodzie cesarza Franciszka Józefa I (1851), szerzej: W. Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat istnienia Rzeczypospolitej Krakowskiej, Kraków 1906*, s. 142–144, a także M. Estreicherówna, *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–1863*, Kraków 1968, s. 136–138 oraz *Pamiętniki Pawła Popiela (1807–1892)*, Kraków 1927, s. 123–124; T. Dobrowolski, *Piotr Michałowski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XX/1, z. 84, Wrocław–Warszawa 1975, s. 657–661.

Okręgu tutejszego, i wskazał, że powołanie drugiego radcy płatnego nastąpi w późniejszym terminie¹²⁷.

7.3. Warunkiem koniecznym dla rozpoczęcia urzędowania przez urzędnika jest zazwyczaj zobowiązanie go do należytego wypełniania obowiązków służbowych. Złożenie przysięgi odbywa się z reguły w sposób uroczysty, w miejscu nieprzypadkowym, towarzyszy jej solenna forma. Takie rozwiązanie przewidziano dla urzędników Rady Administracyjnej. §14 Instrukcji przewidywał, iż przysięgę od prezesa Rady Administracyjnej odbierać miał gubernator Galicji, od jej radców, odbierał prezes Rady Administracyjnej. Urzędnicy podlegający Radzie Administracyjnej składali przysięgę na jej posiedzeniach¹²⁸.

7.4. Dla oceny aktywności poszczególnych urzędników Rady Administracyjnej, dysponujemy danymi z lat: 1851, 1852 i 1853. W roku 1851 przewodniczący P. Michałowski uczestniczył w 103 posiedzeniach, K. Hoszowski zastępował go na stanowisku przewodniczącego podczas 6 posiedzeń. Jeśli chodzi o radców, to K. Hoszowski uczestniczył w 103 posiedzeniach, Antoni Strzelecki w 68, Roman Konopka w 38, Stefan Potocki zaś, w 13. W tymże roku, funkcje sekretarza pełnili: Feliks Wasilewski uczestniczący w 89 posiedzeniach, F. Marxen – w 16, i E. Gołombiowski – w 3¹²⁹. W roku 1852 obradom przewodniczyli: P. Michałowski 76 razy, K. Hoszowski zaś 13. W charakterze radców występowali: K. Hoszowski 34 razy, R. Konopka 29, S. Potocki 16, F. Wasilewski 8, A. Strzelecki 5 razy. Funkcję sekretarza pełnili: F. Wasilewski 53 razy, F. Marxen 33, E. Gołombiowski i Reiff – raz¹³⁰. W roku 1853 we wszystkich 57 posiedzeniach przewodniczył P. Michałowski, a w charakterze radców brali udział: K. Hoszowski w 57, R. Konopka w 11. Sekretarzem w tym roku był tylko F. Wasilewski (57 posiedzeń)¹³¹.

¹²⁷ Dz.Rz.M.K. z 23 października 1848 roku, nr 189, 190, 191 i 192, s. 767; A. Chmiel, *Ustrój Krakowa lat 1790–1866...*, k. 353.

¹²⁸ *Instrukcja*, AP III, sygn. WMK V–5, k. 971–972.

¹²⁹ *Protokół posiedzeń Rady Administracyjnej W. Ks. Krakowskiego z roku 1851*, AP III, sygn. WMK IV–39; Prot. Nr 1 (od nr obrad 1 do 688) k. 1–24, Prot. Nr 2 (od nr obrad 689 do 1301) k. 25–48, Prot. Nr 3 (od nr obrad 1302 do 1696), k. 49–72.

¹³⁰ *Protokół posiedzeń Rady Administracyjnej W. Ks. Krakowskiego z roku 1852*, AP III, sygn. WMK IV–39; Prot. Nr 1 (od nr obrad 1 do 548) k. 1–24, Prot. Nr 2 (od nr obrad 549 do 1135) k. 25–48, Prot. Nr 3 (od nr obrad 1136 do 1216), k. 49–53.

¹³¹ *Protokół posiedzeń Rady Administracyjnej W. Ks. Krakowskiego od stycznia 1853 roku poczynając*, AP III, sygn. WMK IV–39; Prot. Nr 1 (od nr obrad 1 do 36), k. 1–20, Prot. Nr 2 (od nr obrad 37 do 57), k. 21–31.

8

8.1. Aktywność krakowskich urzędników była oczywiście wynagradzana, a zarobki, bardzo zróżnicowane, określano w wysokości rocznej. Spośród pracowników Rady Miejskiej płatni radni miejscy pobierali 1200 złr., mniej więcej tyle samo, co sekretarz Rady Miejskiej. Referenci otrzymywali za swoją pracę ok. 500–600 złr., urzędnicy służby zdrowia od 250 do 500 złr. Na niższe wynagrodzenie mogli liczyć pisarze i woźni, ok. 300–400 złr. W 1848 r. adiunkt I stopnia w Archiwum Rady Administracyjnej zarabiał 1600 złp., adiunkt II stopnia 1500 złp.¹³², zastępca adiunkta przy Komisariacie Dystryktu 100 złp. rocznie, czyli 3 złp. dziennie¹³³, aplikant Dyrekcji Policji – w 1846 roku – 2 złp. dziennie¹³⁴.

Emerytury urzędników, zwłaszcza tych niższego zaszeregowania, były skromne, ale za to obliczane do ½ krajcara. W zasadzie nigdy emerytura niższego czy nawet średniego urzędnika nie mogła wystarczyć na utrzymanie rodziny, a rzadko kiedy mogła zapewnić godziwy byt pojedynczej osobie¹³⁵. W trudnej sytuacji znajdowały się również wdowy po urzędnikach.

Pensja prezesa Rady Administracyjnej była już okazała. W sierpniu 1846 r. została podwyższona do wysokości płacy prezesa Senatu, czyli 18 000 złp., co spotkało się z wyraźną dezaprobatą mieszkańców Krakowa. Tłumaczyć to można było nie tylko wyczerpywaniem się funduszy skarbowych, ale również tym, że miało w tym czasie miejsce *oddalenie kilkunastu dietariuszów z szczupłego wynagrodzenia się utrzymujących*¹³⁶. Obniżenie zarobków urzędników miało miejsce we wrześniu 1848 r. Uzasadnione to było zbiegiem nieprzewidzianych wypadków, które *wywołały nadzwyczajne potrzeby państwa, wymagające nadzwyczajnych środków zaradczych*¹³⁷. I tak, diety urzędników zaszeregowanych do pierwszych 9 klas, zmniejszone zostały do ¾ pierwotnego wymiaru, jedynie 10, 11 i 12 klasa diet utrzymane zostały na dotychczasowym poziomie. Ponadto, w przypadku przeniesienia urzędnika, bonifikacja z ruchomości miała być w dalszym ciągu wymierzana proporcjonalnie do pobieranej pensji urzędni-

¹³² Pismo Rady Administracyjnej do c.k. Komisji Gubernialnej z 12 czerwca 1851 roku, nr 6716, WMK V–10 b, k. 1189.

¹³³ Pismo Rady Administracyjnej do Komisarza Dystryktu Mogiła z 22 marca 1849 roku, WMK IV–10, k. 568; Pismo c.k. Komisji Gubernialnej do Rady Administracyjnej z 12 marca 1849 roku, nr 3071, WMK IV–10, k. 569.

¹³⁴ Pismo Dyrektora Rady Administracyjnej Cywilnej Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu do Rady Administracyjnej z 17 września 1846 roku, nr 4477, WMK IV–10, k. 575.

¹³⁵ J. Demel, *op. cit.*, s. 208.

¹³⁶ W. Kopff, *op. cit.*, s. 97–98.

¹³⁷ *Obwieszczenie gubernatora Galicji z 14 września 1848 roku*, „Gazeta Krakowska”, nr 229 z 9 października 1848 roku, s. 1.

czej, po uprzednim wszelako potrąceniu ustanowionych 3%. Wreszcie, w celu poczynienia dalszych oszczędności w finansach publicznych, ograniczono wypłacanie czasowych lub stałych emerytur do wysokości 8000 złr¹³⁸. Pensja prezesa P. Michałowskiego także nie pozostała bez zmian i wynosiła 10 000 złp. Pisał o tym gubernator Zaleski do samego zainteresowanego: *Kasa Kame-ralna rozkaz odebrała Wielmożnemu Panu rocznie tytułem pensji 10 000 złp. w miesięcznych ratach wypłacać, którą kwotę Wielmożny Pan za swoim kwitem pobierać i ją według swej woli zarządzić zechcesz*¹³⁹. Wiemy również, iż P. Michałowski przeznaczył swoje wynagrodzenie na cele charytatywne: utrzymanie Zakładu Dzieci Zaniedbanych¹⁴⁰.

8.2. Zawód urzędnika był też dla mieszkańców Krakowa niebywale atrakcyjny. Już w czasach Rzeczypospolitej Krakowskiej *wspólną cechą krakowskiej szlachty i mieszczaństwa była niebywale rozwinięta „urzędomania”*. I tak, bycie urzędnikiem sądowym, publicznym, nie mówiąc już o szczytce marzeń – funkcji senatora, było marzeniem mieszkańców Wolnego Miasta. U podłoża tego stanu rzeczy leżała przede wszystkim sytuacja ekonomiczna, spowodowana ograniczeniami w rozwoju handlu i przemysłu. Jak pisał L. Królikowski, *stara-nie więc o urzędy senatorów i sędziów zastąpiło inne przemysłowe przedsiębiorstwo w Krakowie; urzędowanie publiczne stało się spekulacją, której poświęcano czas i dla której niemałe podejmowano wydatki*¹⁴¹.

9

Dla określenia zakresu władztwa terytorialnego Rady Administracyjnej konieczne jest przytoczenie treści §3 „Obwieszczenia”, w którym Rada określona została jako „Zwierzchnia Władza Administracyjna” w obrębie całego Okręgu Krakowskiego¹⁴². Rada Administracyjna sprawowała zwierzchnictwo nad dawnym okręgiem „wolnego, niepodległego i ściśle neutralnego miasta Krakowa i jego Okręgu”, potocznie zwanego Rzeczpospolitą Krakowską, obejmującym pas ziemi na północnym brzegu Wisły, ciągnący się w kierunku zachodnim aż do granicy ze Śląskiem. Na terytorium tym znajdowały się trzy miasta: Chrza-

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Pismo do prezesa Rady Administracyjnej Krakowskiej – wielmożnego P. Michałowskiego od W. Zaleskiego z 22 X 1848 roku*, AP III, WMK V–10b, k. 1019.

¹⁴⁰ Wykaz spraw na podstawie *Rewersu na wydane Akta z Archiwum*, AP III, WMK V–10b, k. 1049.

¹⁴¹ L. Królikowski, *Memoriał historyczny i polityczny o stanie Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu*, Paryż 1840, s. 146.

¹⁴² *Obwieszczenie gubernatora Galicji...*, k. 974.

nów, Trzebinia i Nowa Góra, oraz 244 wsie. Siedzibą gmin okręgowych były: Balin, Bobrek, Czernichów, Chrzanów, Jaworzno, Kościelec, Kościelniki, Krzeszowice, Lipowiec, Liszki, Młoszowa, Modlnica, Mogiła, Poręba, Psary, Rybna, Zwierzyniec¹⁴³. Obszar ten obejmował, wliczając w to Kraków, 1164 km kwadratowych. Zamieszkały był w 1815 roku przez 88 tys. osób, z tego 23,4 tys. w samym Krakowie¹⁴⁴. W samym Krakowie, powtórzmy, do roku 1853 urzędowała teoretycznie samorządowa Rada Miejska¹⁴⁵.

W latach 1815–1846 Kraków był dominującym członem Rzeczypospolitej Krakowskiej, pod względem politycznym, administracyjnym i majątkowym połączonym jednak ściśle z Okręgiem. Wraz z wcieleniem Krakowa do Austrii i z utworzeniem osobnej gminy miejskiej, sytuacja ta się zmieniła¹⁴⁶.

Działalność administracyjna złożona została na barki urzędników działających „na miejscu”. Nie mamy pewności, czy od urzędników powoływanych w skład organów administracyjnych w Krakowie wymagano obywatelstwa miejskiego lub przynajmniej okręgowego. Mogłoby na to wskazywać zapewnienie udzielone mieszkańcom Krakowa przez W. Zaleskiego, że wszyscy członkowie Rady Administracyjnej przez niego wskazani byli obywatelami Krakowa i tutejszego Okręgu. Z drugiej strony, może to jedynie zwracać uwagę na pewien kierunek postępowania władz, niechających w tym momencie obsadzać stanowisk urzędnikami niemieckojęzycznymi, którzy nie mogli liczyć na przychyłność mieszkańców grodu. Przynajmniej w kontekście obserwacji W. Kalinki, bardziej przekonująca wydaje się ta druga teza. Wkrótce faktem stało się bowiem inne zjawisko. Jak zaobserwował W. Kalinka, urzędnicy au-

¹⁴³ „Mapa Rzeczypospolitej Krakowskiej”, rys. K. Belcikowski, rok 1827 (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa); *Mapa Rzeczypospolitej Krakowskiej*, druk Daniela Edwarda Friedleina z 1833 roku, [w:] J. Małecki, A. Kurz, J. Wyrozumski, *Kronika Krakowa*, Warszawa 1996, s. 152; *Traktat tzw. dodatkowy dotyczący Krakowa, zawarty przez Austrię, Prusy i Rosję w Wiedniu 3 maja 1815 roku*, w art. II określał zasięg terytorialny „Wolnego, niepodległego i ściśle neutralnego miasta Krakowa i jego Okręgu. I tak, jego terytorium miało za granicę: *na lewym brzegu Wisły linię, która zaczyna się od wsi Wolica przy ujściu strumienia, który w pobliżu tej wsi wpada do Wisły, pójdzie w górę tego strumienia przez Cło, Kościelniki aż do Czulic, w ten sposób, iż te wsie należące będą do okręgu Wolnego Miasta Krakowa. Stamtąd idąc granicami wsi, linia prowadzić będzie przez Dziekanowice, Garlice, Tomaszów, Karniowice,, które zostaną także na terytorium Krakowa, aż do miejsca, gdzie zaczyna się granica oddzielająca powiat krzeszowski od olkuskiego; stamtąd ciągnąć się będzie granicą między wspomnianymi dwoma powiatami aż do granicy Śląska Pruskiego*. J. Bieniarzówna, *Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846. Wybór źródeł*, Wrocław 1951, s. 10.

¹⁴⁴ M. Zgórnjak, *Polska w czasach walk o niepodległość* [w:] *Wielka Historia Polski*, t. IV, Warszawa–Kraków 2003, s. 70 por. również D. Rederowa, *Powstawanie Krakowa nowożytnego (1775–1867)* [w:] *Kraków. Studia nad rozwojem miasta. Praca zbiorowa*, red. J. Dąbrowski, Kraków 1957, s. 258–260 oraz F. Bujak, *Galicja*, t. 1: *Kraj, ludność, społeczeństwo, rolnictwo*, Lwów 1908, s. 53–66.

¹⁴⁵ J. Skowroński, *op. cit.*, s.39; por. też J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 3: *Kraków w latach 1796–1918*, s.199; A. Chmiel, *Ustrój miasta Krakowa w XIX wieku (w zarysie)*, BK nr 72, Kraków 1932, s. 28–29, a także J. Demel, *op. cit.*, s. 22 i nast.

¹⁴⁶ W. Kalinka, *op. cit.*, s. 433–434.

striaccy z Galicji, Czech i Węgier, którzy od 1849 r. kierowani byli do Krakowa, przybywali do niego z *zaszczepionym do wszystkiego co polskie uprzedzeniem, tym bardziej że Kraków uchodzi dotąd za główne siedlisko polskośći w Galicji; przybywali z nienawiścią do dawnych instytucji Krakowa*¹⁴⁷. Do Krakowa przyjechało wówczas około 530 urzędników, nie licząc pracowników szkolnictwa różnych stopni oraz sądownictwa¹⁴⁸. Wraz ze wzrostem liczby urzędników wzrastał również stopień zbiurokratyzowania struktury. Mnożyły się formalności, działalność administracji stawała się coraz bardziej uciążliwa, co prowadziło W. Kalinkę do wniosku, iż *w takich warunkach niechybnie nasuwają się względy polityczne, policyjne, przychodzą na myśl wątpliwości i podejrzenia, których nie znają w porządnej, sprężystej administracji, załatwiającej sprawy od razu, szybko, z zadowoleniem stron, z korzyścią dla ogółu*¹⁴⁹.

¹⁴⁷ *Op. cit.*, s. 439–440; J. Skowroński, *op. cit.*, s. 39.

¹⁴⁸ J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 3: *Kraków w latach 1796–1918*, s. 200.

¹⁴⁹ W. Kalinka, *op. cit.*, s. 440–441; analiza austriackiego aparatu administracyjnego K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków–Wrocław 1959, s. 176–180.